

Fırat Havzası Kalkınmasında İnsan Unsuru

(Sanayileşmede Eğitim İhtiyacı) (*)

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN(**)

Fırat Havzası, ülkemizin Doğu Anadolu yöresini kapsayan ve kalkınma açısından öncelikli bir bölgedir. Bu nedenle bu yörede hızlı kalkınma proepleri yürürlüğe konmuştur. Bilindiği gibi GAP, bağımsız bir proje olmayıp, yörede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeden oluşmaktadır. Bunlardan 7'si Fırat, 6'sı ise Dicle havzasında bulunmaktadır. (GAP, 1986)

Böylece maddî kültürde hızlı bir değişim söz konusu olmaktadır. Fakat ülkemiz kalkınma hareketlerinde maddî kültürün dışında, insan unsuruna pek az yer verilmektedir. Bu konu tüm kalkınma hareketlerinde ihmal edilmektedir. Bir yörede kalkınma hareketi ele alınırken acaba kalkınmaya uygun nitelikli insanımız mevcut mudur? Ya da bu nitelikte insan yetiştirmiş miyiz? İşte sorunun can alıcı noktası burasıdır. Kalkınma için mevcut insangücünün değer, tutum ve inançları kalkınmayı olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. İşte bu nedenle, bir yörede kalkınma hareketlerine girişirken insan unsurunu öncelikle ele almak gerekir.

Bu yazımızda yöredeki kalkınmaya ilişkin insan unsurunun eğitilmesi ihtiyacı üzerinde duracağız.

Bu yörede, tarımsal sanayi ve ağır sanayi yönünden iki aşamalı bir sanayileşme gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Öncelikle tarımda verimin artırılmasına yönelik sanayiî gelişmesi söz konusu olacaktır. Gübre, traktör, şeker fabrikası sanayii, yerleşim yeri sanayii, boru hatları, sulama kanalları, köprü, yol v.s. gibi tarıma dayalı yan sanayi kurulmaya başlanmaktadır. İlerde ise, buna bağlı olarak ağır

(*) 7-9 Nisan 1988 tarihinde Fırat Üniversitesince düzenlenen «Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması» Sempozyumuna sunulan tebliğdir.

(**) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

sanayi geliŒecektir. İŒte bu açılardan konuyu ele aldığımızda mevcut insan unsuru, bu yaŒam biçimine hazır mıdır? Yâni insan unsurunun sanayi düzenine;

A. Hazırlanması söz konusudur. Burada tarım eğitime olan ihtiyaç kendisini göstermektedir. Bu bakımdan tarımsal teknik eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Burada, tarıma dayalı meslekî eğitim ihtiyacı mevcuttur. Hem örgün, hem de yaygın eğitim biçimindeki bir eğitimi kastediyorum.

Tarıma dayalı meslekî eğitim, bütün eğitsel faaliyetlerde öncelik almalıdır. Bütün iletişim araçlarında bu tür eğitim programlarına ağırlık verilebileceği gibi, yatılı bölge okullarında da zanaat öğretilerek ve tarım alanında uygulamalı çalışmalar yapılarak, gençlerin üretken olarak yetiştirilmeleri sağlanabilir. Ayrıca Endüstri Meslek Liselerindeki gençlere, sanayi yörelerinde uygulama stajı yaygınlaştırılmalıdır. Yaygın ve çeşitli tarım eğitimi programlarıyla yetişkin kadın ve erkeklere tarım eğitimi ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Özellikle bu yöredeki yurttaşlarımız Œu anda kuru tarım şartları içinde bulunmaktadır. İleride sulu tarıma geçileceği için, bu koŒullara göre nasıl bir yerleŒim, nasıl bir yaŒam sağlanacağı konusunda halkı eğitecek bir tarım eğitimi ihtiyacı olacaktır.

Tarımsal Kalkınmaya Yönelik Eğitim İhtiyacı Alanları

Bu alandaki eğitim ihtiyacı, aŒağıdaki noktalarda özetlenebilir :

— Çiftçi ailesine hizmet götürecek kuruluşların eşgüdümü (Koordinesi) sağlanmalıdır. Bunlar, bakanlıklar, kamu ve özel kuruluşlardır (GAP, 1986). Özellikle ziraat yüksek mühendisi, ziraat mühendisi, ebe, ev ekonomisti, doktor, halk eğitimcisi, sosyolog, öğretmen, imam ve muhtarların işbirliği yaparak, para, emek ve zaman israfı önlenmelidir. Tüm işlerin birbirini bütünler biçimde planlanması için enerji, ekonomik gelişme, tarım ve sanayi bölümlerinden oluşan bir örgütün kurulması gerekir.

— Sulamanın ve sulama ile uygulanabilir duruma gelen yeni teknolojilerin çiftçilere tanıtılması ve teknoloji uygulayımının öğretilmesi, çiftçilerin yeni teknolojileri benimsemeye motive edilmesi ve çiftçilere kendi üretim ortam ve amaçlarına göre en uygun teknoloji kullanımına ilişkin işletmecilik bilgi ve becerilerinin kazandırılmasına yönelik tarımsal yayım faaliyetlerinin yaygınlaştırılması (GAP, 1986)

— **Balık yetiştiriciliğini özendirerek**, bu konuda bölge halkını eğitecek depolama, pazarlama konularını çözümlenecek bir kuruluşun oluşturulması (GAP, 1986).

— **Endüstri bitkileri tarımına yönelmek daha kazançlıdır.** Bu bakımdan köylüyü pamuk, susam, yer fıstığı, ay çiçeği, soya, hint yağı, kolza tarımına teşvik etmek gerekir (GAP, 1986).

— **Yöredeki doğal ve kültürel kaynaklarımızın ayrıntılı envanterleri** yapılıp planlanmalı, korunmalı. Bu işin yörede kurulacak kuruma verilmesi (GAP, 1986).

— **Uygun sebze türlerinin yörede denenmesi ve pazarlanma imkânlarının araştırılması.**

B. Toplumsal yaşamda gerçekleşecek **değişime insanların ayak uydurabilmesi için eğitim.** Hızlı toplumsal değişimin yaratacağı toplumsal yaşamdaki yeniliklere uyabilen insan gerekmektedir.

Burada ise, insanları yeniliklere kolayca uyabilecek biçimde hazırlamak söz konusudur. Bu da yine halkın sürekli eğitimi ile gerçekleşebilir. Halk eğitimi kursları, genel kültür, seminerler, toplu geziler, gözlemler v.s. gibi yollarla halkın yeniliklere alıştırılması mümkündür.

Bu yörede, ilkel yaşam biçimini sürdüren köyler, köy altı yerleşme birimleri ve göçebeler de vardır. Özellikle bu grubu modern yaşam biçimine alıştırmak gerekmektedir. Eğitim sistemimiz, yöresel kültürü millî kültürle birleştirerek bütünleştirici bir fonksiyona sahip olamamıştır. Ülkemizde farklı kültürler bir arada kalmıştır. Orman tahribi, geleneksel hayvancılık, yenilik engellemeleri gençler tarafından yapılmaktadır. Eğitim, bu genç kuşakları üretken ve atılgıncı duruma getirebilir.

Yöredeki Değişim Engelleri

Yörede değişimi engelleyebilecek pek çok engeller vardır. Özellikle bütün ihtiyaçlarını geniş bir grup içerisinde karşılayan insanların oluşturduğu grup dayanışması, geniş aile içindeki yaşının otoritesi hizipçilik (Alevî - sünî gruplar, siyasî partiler arası) ve köyler arası çatışmalar, ağalık, toprak mülkiyeti, gelenekçilik, kadercilik, kültür bencilliği, boş inançlar yörede etkin engeller olabilmektedir (Tezcan, 1984).

Bütün bu engeller, halkın sürekli eğitimi ihtiyacını arttırmaktadır.

Yörenin Eğitim Durumu

Bugünkü durumda Doğu yöresindeki okullarımızda klâsik müfredat programları ve kuramsal eğitim sistemi egemendir. Her alanda beceri kazanmış bir işgücü yetiştirememektedir. Bu tür okulların kalkınmaya yardımcı olma niteliği yoktur. Bu nedenle kalkınma amaçlarına yönlendirilmiş bir okul türü geliştirilmesi gerekir. Bu okul türü «Topluluk Okulu» modelidir. Bu okul, çevrenin her türlü ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte oluşturulur (Tezcan, 1988). Çevrenin ekonomik ve kültürel kalkınmasında bu tür okul, yardımcı olmaktadır. Bu amaçla okul, gerekli personel ve araç gereçle donatılmıştır.

Ayrıca yörede kızların da okullaştırılması yetersizdir. Kız öğrencilerin de okula devamını sağlamak, hızlandırılması gereken hususlar arasındadır.

Yöredeki eğitimin amaçları, kalkınmaya dönük olarak tüm öğretim kademelerinden başlamalıdır. Yâni, sanayileşme hareketinin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirecek üretici bir eğitim modeli uygulanması gerekir.

Önce, temel eğitim programları değiştirilmelidir. Daha sonra orta öğretim ve üniversite dahil, müfredat programlarında kalkınma şartlarına uygun değişiklikler şarttır.

Yine, orta dereceli meslek okulları ile yetişkinler eğitimi akşam okullarının da yöre ihtiyaçlarına yönelik olarak yaygınlaştırılması plânlanmalıdır. Kız ve erkek meslek okullarına döner sermaye verilerek, mezunlara ve öğrencilere atelye çalışma imkânı sağlanmalı, ayrıca bu okullardaki meslek ve branş öğretmenlerini yeterli sayıya getirmelidir.

Ayrıca, sürekli yaygın eğitim programlarının uygulanması ile örgün eğitim dışında, yetişkinlere yönelik mesleki ve teknik öğretim ağırlıklı programların plânlanması ve yürürlüğe konması, yörenin işgücüne belli bir nitelik kazandırması açısından gereklidir. Beceri kurslarının bu yörede yaygınlaştırılması bir ihtiyaçtır.

Üniversite ve yüksek okullar ise yine çevreyle ilişkili ve yöre ihtiyaçlarına uygun eleman yetiştirmeye önem vermelidir. Oysaki, bugün bu kurumlar da çevreden kopuk, yöre ihtiyaçlarına uygun eleman yetiştirememektedir. Gelişen sanayi ile işbirliği yapan bir üniversiteler yapı ihtiyacı ortadadır (Türkdoğan, 1974). Yine üniversiteler, yörenin sosyo-ekonomik yapısına yönelik bilimsel araştırmalar yapmayı plânlamalıdır. Yörenin yapısı, ancak bu tür araştır-

malarla ortaya çıkacaktır. Bu araştırmalar ise, plânlama için geniş ölçüde yararlı olacaktır.

Yöredeki Modernleşmenin Anlamı

Modernleşme, az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarını ifade eden, sosyo-kültürel bir kavramdır. İçeriği, hem ekonomik, hem de toplumsal niteliklidir. Modernleşmenin ekonomik anlamı, daha iyi yönetim, örgütlenme; üretim yöntemlerini, gelişmiş bir bilim, teknoloji ve modern yöneticilik tabanına oturtmuş bir ekonominin kurulmasını içerir. Modernleşme, genellikle ekonomik içerikli olarak ele alınmıştır. Oysaki bu kavram kültürel, toplumsal ve psikolojik bir süreçtir. Toplumsal anlamdaki modernleşme, fırsat eşitliği, kişiliğe önem verme, ırk, etnik grup, toplumsal konuma dayanan ayrıcalıkların kaldırılması, modernleşmeyi engelleyen kurumlarda kökten değişikliklere gidilmesini ifade eder. Birbirinden ayrılamayan bu iki tip modernleşmenin gerçekleşebilmesi için nitelikli insan gücü ihtiyacı ortaya çıkar. Özellikle değişik alanlarda yüksek düzeyde eğitilmiş ve yetiştirilmiş elemanlar gereklidir (Ülgüray, 1974, s. 31).

Su depolama, enerji ve sulama yapılarından oluşan fiziksel tesislerin inşaatı devam eden GAP'ın verimli olabilmesi, entegre kalkınmanın gerektirdiği, ekonomik, toplumsal ve kültürel yönlerin de dikkate alınması ve gelir dağılımını düzenlemesi gerekir (GAP, 1986, s. 16). Doğal üretim potansiyeli, ileri teknoloji uygulanması ile insanların gelirini artıracaktır. İşte bu artan gelirin en akıllı biçimde kullanılması, halkın eğitimine bağlıdır.

Yörede İnsan Unsurunun Eğitilmesine İlişkin Çeşitli Alanlar Şunlardır :

- Bölgeye özgü çiftçi ailesi eğitim programı düzenlenmelidir.
- Yöredeki ailelerde yüksek doğurganlık oranı vardır. Aşırı doğurganlığı önleyici önlemler, bu konudaki eğitim ihtiyacını arttırmaktadır.
- Yüksek olan bebek ölüm oranını düşürmek,
- Sağlık durumunun düzeltilmesi,
- Yörede okuma yazma oranının düşüklüğünü gidermek,
- Özellikle kadın eğitimine önem vermek,
- Konutların aile yaşamına uygun olarak plânlanması,
- Yöredeki kırsal kesim elektrifikasyonunun yaygınlaşması ile elektrikli araç ve gereçlerin kullanımının artacağı gözönünde bulundurularak, bunların en verimli biçimde nasıl kullanılabilecekları konusunda yöredeki kadınların eğitilmesi. Ay-

rica elektrik enerjisinin tarımsal işletme binalarında da yaygın ve çeşitli biçimlerde uygulama alanı bulması da yine eğitimle sağlanabilir.

- Yörede yeterli sayıda ev ekonomisi uzmanı bulundurulması aşağıdaki alanlarda yarar sağlayacaktır: (GAP, 1986).
- Çocuk bakımı ve beslenmesi konusundaki bilgisizliği, yanlış alışkanlıkları gidermek,
- Yetersiz ve dengesiz beslenme alışkanlığını gidermek,
- Yakacak sorunu ve uygun soba tiplerinin ve yakma tekniklerinin geliştirilmesiyle enerji tasarrufu konusunda eğitim.

Yeniliklerin Benimsetilmesi İlkeleri

Yeniliklerin kolaylıkla yöre halkına benimsetilmesinde bazı ilkelere hareket edilmelidir. Bunlar şöyle sıralanabilir (Tezcan, 1984, s. 26 - 28) :

- Yeniliğin az bir zihni etkinliği gerektirmesi,
- Yeniliğin konum yükseltici olması, saygınlık kazandırması,
- Yeniliğin görülebilir, somut olması,
- Grupsal olarak yeniliğin uygulanması,
- Yeniliği kabulleneceklerin geçmiş deneyimlerini dikkate almak,
- Yeniliği bölünebilir, parçalanabilir duruma getirmek,
- Getirilen yeniliğin mevcut kültürle uyuşması.

Bu ilkeler, az gelişmiş ülkelerde kalkınma hareketi içinde olan insanlarda denenmiş ve gerçekleşmiştir. Bizde de uygulanacak eğitim programlarında bu hususların dikkate alınması yarar sağlayabilir.

Yörenin İnsan Unsuru Açısından Özellikleri

Yöre ve özellikle Doğu Anadolu, insan ögesi açısından kendine özgü bir özelliğe sahiptir. Bu özelliklerden şu hususlar dikkatimizi çekmektedir (Türkdoğan, 1985) :

- a) Yoksulluk,
- b) Okur yazarlığın düşük oranda oluşu,
- c) Gelenekçi, cemaatçi, kapalı bir toplumsal yapı,
- d) Toplumsal hareketliliğin sınırlılığı,
- e) Kadercî dünya görüşünün yaygınlığı,
- f) Kamu yönetimine katkıda sınırlılık,
- g) Aşırı bireyci tutumlar,
- h) Birlik duygusunun zayıflığı,

- ı) Kendiliğinden iş yapma duygusunun zayıflığı,
- i) Nüfuzlu kişilere bağılılık.

İşte bu gibi özelliklerden oluşan dünya görüşü, yeniliklere ve değişmelere, teknolojik gelişmelere engel oluşturmaktadır. Ayrıca, yörede önemi azalmış da olsa, kan dâvâsı başlık parası, kız kaçırma, ağalık, tarikatçılık gibi toplumsal sapma niteliğindeki olaylar, çözümlenme açısından eğitim ihtiyacını arttırmaktadır. Yine, yörenin bürokratik yapısı bakımından bir sürgün yeri olarak algılanması ve bu uygulamanın kaldırılması gerekmektedir. Bu yörede artık sanayileşme sürecine uyum sağlamış yetenekli, dinamik ve deneyimli hizmetlilere ihtiyaç vardır.

Eğitim, toplumsal değişimde bir ögedir. Ekonomik kalkınmanın koşullarından birisidir ve teknolojinin etkileyicisidir. İşte kırsal kesimdeki hareketsizliğin giderilmesi, dinamikliğin yaratılmasında eğitimin katkısı önemlidir. Fakat burada dikkat edilecek husus, eğitimin içeriğidir. Halka sadece okuma yazma öğretmek değil, ekonomik içerikli, uzun vadeli, günlük yaşamı ve ihtiyaçları ile ilgili fonksiyonel bir eğitim gereklidir.

SONUÇ

Doğu Anadolu'nun kalkınması, her zaman gündeme gelen, fakat hâlâ istediğimiz sonuçları alamadığımız bir durumda güncelliğini sürdürmektedir. Fakat son yıllardaki kalkınma atılımları hızlanmış, gelecek için ümit veren gelişmeler olmaktadır ki bunlardan birisi de kuşkusuz GAP Projesidir. Bu tebliğde GAP projesi için gerekli eğitim ihtiyacına değindik. Eğitim ihtiyacı yanında değinmek istediğimiz birkaç husus daha var.

Doğunun kalkınması, bütüncül bir kalkınma model' içinde ele alınmalıdır. Plânlanan bütün hususlar, bu bütüncül çerçevede düşünölmelidir.

Bir başka husus da, toplumsal yapıyı belirleyen, maddî olmayan kültür kalıplarının gözönünde bulundurulması gerektiğidir. Şimdiye değin uygulanan modeller, Batı ölkelerinde uygulanan metod ve tekniklerden oluşmuştur. (Türkdoğan, 1988). Oysaki, manevî olan kültürel değerler hiç dikkate alınmamış, gözardı edilmiştir. Bunların modernleşmeye katkısı, olumlu yönde değil, karşıt yönde ele alınmıştır ki, yanlış bir tutumdur. Örneğın, İslâm dininde kalkınmayı destekleyecek pek çok hükümler vardır. O halde kendi millî kalkın-

ma modelimizi öncelikle belirlemede yarar vardır. Bu belirlemede millî kültür politikası, destekleyici katkıda bulunabilir.

Gecekondulaşma

Ülkemizde sanayileşme ile işgücü arasında gelişmiş ülkelerde olduğu gibi işlevsel bir ilişkinin olmaması, kültürel dengenin sağlanamaması, çarpık kentleşmeyi doğurmuştur. Toprak yetersizliği ve gelir azlığı artışıyla gecekondu dediğimiz yoksulluk kültürü ortaya çıkmıştır. Kentle katiyen bütünleşememiş, uyum sağlayamamış, marjinal gruplardır. Sağlıklı bir kentleşme ögesi değildirler. Toplumun egemen veya geniş kültüründen sapmışlardır. Millî kültürü erozyona uğratmakta, zayıflatmaktadırlar (Türkdoğan, 1988). Yapılmış araştırmalar, gecekonduların kentle bütünleşmediklerini göstermiştir (Çakır, 1986). Yörede sağlıklı bir konut ve kentleşme politikası ile gecekondulaşma olayını frenlemek de amaçlar arasında olmalıdır.

Amaç olarak yörede «Modern insan» yaratmak gerekmektedir.

Nedir modern insanı nitelendiren özellikler? (Tezcan, 1984, s. 104 - 105).

Modern İnsanın Özellikleri

1. Yeni olana ve yenileşmeye hazır oluş,
2. Görüşlerinde demokratik olma eğilimi,
3. Geçmişten çok, bugüne ve geleceğe yönelimlilik,
4. Planlamaya yönelimli olmak,
5. Kendi kaderini kontrol edebilme yeteneğinin var olduğu konusundaki inanç,
6. Bilim ve teknolojiye inanç,
7. Devlet etkinliklerine karşı olumlu bir tutum,
8. Yurtseverlik,
9. İnsanlara güven duygusu taşımak,
10. Millî liderlere karşı olumlu bir tutum.

Yöremizin gerçek anlamda sanayileşmesi, bu tür niteliklere sahip modern insanlarla daha kolaylaşacaktır. Bunun gerçekleşmesi ise, sanayileşmeye paralel olarak, insan unsurunun eğitimine önem vererek mümkün olur.

KAYNAKLAR

- Balaban, Ali. «Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Entegrasyon Sistemi Planlama ve Uygulama Sorunları» Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Simpozyumu, 18-21 Kasım 1986, Ankara, 1986.
- Çakır, Sabri. «Gecekondu Kültürünün Geleneksel Özelliği ve Kentle Bütünleşmesi.» 3. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. 1. Cilt, Genel Konular, Ankara, 1986, Kültür Bak. Yay.
- Çevik, Bahri. «GAP, Toprak Reformu Kapsamına Alınmalı» Milliyet, 14 Aralık, 1984.
- Erdentuğ, Nermin. «Kalkınma Problemleri ve Doğu Anadoluymuz.» Antropoloji, 3. 1965, Ankara, 1967.
- Er, Celâl. - Arslan, Neşet. «GAP Alanında Endüstri Bitkileri Tarımının Geliştirilmesi». GAP, Tarımsal Kalkınma Simpozyumu, Ankara, 1986.
- Hasipek, Seniha ve diğerleri. «Ev Ekonomisi Etkinliklerinin Geliştirilmesi». GAP, Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Simpozyumu, 18-21 Kasım 1986, Ankara, 1986.
- Kaçar, Burhan. «Güneydoğu Anadolu Projesi ve Sağlayacağı Yararlar.» Milliyet, 7 Şubat 1986.
- Tezcan, Mahmut. Sosyo-Kültürel Değişme. Ankara, 1984, A. Ü. Eğitim Fak. Yayın. No : 129.
- Tezcan, Mahmut. Eğitim Sosyolojisi. Ankara, 1988, Bilim Yay.
- Türkdoğan, Orhan. Doğu ve İnsan Sorunu. Erzurum, 1974, Atatürk Üniv. Yay. No : 344.
- Türkdoğan, Orhan. Değişme-Kültür ve Sosyal Çözüm. İstanbul, 1988, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan. «Doğu Anadolu'nun Sosyal Yapısı.» Doğu Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Meseleleri Simpozyumu Tebliğleri. 13-15 Mayıs 1985, Tunceli.
- Ülgüray, Metin. Teknoloji Çağında Kalkınma Sorunu. İstanbul, 1974, Varlık Yay. No. 1750. Faydalı Kitaplar, 141.